

logikája a versekben tematizált problémák mintájára kívülről befelé haladna, vagyis mintha tulajdonképpeni objektumok (akár a tér, test és tükör) vezetnének el a szubjektum hasadtságáig (az intimitás határaiig). „A gondolatmenet számára a továbblépést azok a szövegek jelentik, amelyek a lét komplex értelmezését tűzik ki célul, amelyekben az ént közvetlenül érintő, az énhez illeszkedő rendszerek tematizálása mellett az önértelmezés átfogó igénye, az intimitás és a bensőségesség felőli önmegértés kerül előtérbe” (91–92.). Ennek megfelelően ez a szakasz ontológiai kérdésekkel és a nyelvi létmód határaival kapcsolatos dilemmákat és megfontolásokat körvonalazza, elérkezve ezzel a bűn, a szabadság és a vágy kérdéseihez. A kötetre jellemző, világos értelmezői nyelv ennek a résznek az elején néha Freud és Heidegger nyelvében oldódik fel, majd a szöveginterpretáció folyamán sikeresen visszatalál a szerző által felmutatott pontos és érzékeny, az elemzésekben megismert nyelvhez.

A „függelék” (*Appendix. A hagyomány tere*) a kötet záró fejezeteként a későmodern poétika vizsgált jegyeinek, az „én” retorikai-poétikai konstrukcióinak továbbélését vázolja, mutatja be. Lövétei Lázár László és Kukorelly Endre szövegeiben a Szabó Lőrinc- és József Attila-féle poétikai hagyomány beíródását, vagy még inkább újraíródását kísérli meg bemutatni. Az intertextuális kapcsolódási pontok a hagyományozódás kérdéseivel is találkoznak, ám ebben az esetben sokkal kevésbé van szó poétikai alakzatok átvételéről, mint inkább azok „újrahasznosításáról”.

Nagy Csilla *Megvont határok* című könyve olyan teljesítménynek tekinthető, mely jelentékenyen hozzájárul a vizsgált költői életművek értelmezéséhez, különböző elméleti és történeti problémák körvonalazásához. Nem csupán megerősíti a ma már védettnek tűnő „kanonikus” pozíciókat, hanem sokkal inkább új hozzáférési felületeket biztosít Szabó Lőrinc és József Attila életművéhez. (*Ráció*)

PATAKI VIKTOR

Visszajátszás

RAKOVSZKY ZSUZSA: SZILÁNKOK

A könyv fizikai megjelenése, vagyis a borító, a fülszöveg, az ajánlás azok, amelyek először tesznek javaslatot arra, hogyan közelítsünk egy szöveghez. Nincs ez másként a *Szilánkok* esetében sem. A borítón zöld hímzés előtt álló női és férfi árnyalakok láthatók, a hátoldalon pedig egy részlet szerepel a regényből. Az elrejtett sonka és az utolsó üveg baracklekvár epizódja háborús történelmi regényt sugall. Ezt a lehetőséget erősíti meg a fülszöveg is, amely Rakovszky Zsuzsa regényének nagyívű távlatait hangsúlyozza („az apakeresés kudarcairól, a 20. század elejéről, a békeidők zavarairól és az első világháború által felrobbantott tegnapi-világ rejtélyes titkairól”). Természetes, hogy a történelemábrázolás felől közelítjük meg a szöveget, illetve az is, hogy meglepődünk, amikor az első fejezet nem a 20., hanem a 21. század elején kezdődik, napjainkban.

A képzeletbeli kisváros, Sók a „fogorvosok városa” (5.); itt sejlének fel először a narrátor emlékei egy igen homályos gyermekkorról. A madeline sütemény ebben az esetben a fogorvosi rendelő, a belső tér ismerős voltát próbálja visszaigazolni nyomozásával az elbeszélő. Eredményei azonban nem saját gyermekségéről lebbentik fel a fátylat, hanem kijelölik annak előzményeit, azonban magyarázat nélkül. A modern Sókön senki sem emlékszik arra, hogy az Erzsébet tér egykor Barsi László tér volt, kik voltak Balkayék, és a könyvtárban ragadt katalóguscédulát is villámgyorsan leselejtezik (Barsi László és Rauch Géza közös verseskötetéhez tartozott egykor). „A világegyetem szőröstül-bőröstül lenyelte őket (még a Google se tud róluk semmit).” Amikor a 21. századi ember nélkülözhetetlen információforrása sem segít, marad a képzelet: „megpróbáltam kitalálni a hiányzó részleteket, vagyis hogy inkább fiktív történeteket építeni a meglévő kevés valóságos részlet köré. Eljátszottam a gondolattal, hogy mindezt nem is én találok ki, hanem csak rákapcsolódok a történet néhai szereplőinek levegőben rezgő emlékeire az egyes helyszíneken: a fogorvosnál, a temetőben, a szűk és kanyargós sóki utcákon, ahol a saját gyermekkori emlékeimre vadászva sétáltam.” (15.)

A második fejezettől kezdődően a külső narrátor egy lehetséges variánst oszt meg az olvasóval négy karakter (Balkay Lizzy, Schlagetter Emma, Rauch Géza, Moór Ervin) történetén keresztül. Az 1900-as év októberében induló cselekmény egy bankcsőddel kezdődik. Az igazgató Schlagetter öngyilkosságot követ el, így neve többszörösen is beszennyeződik. A banktól felszívódott 160.000 korona hol léte titokban marad, az esemény pedig véglegesen változtatja meg öt család életét. A regény érinti a múlt század első felének történéseit, azonban kizárólag annyiban, amennyiben szereplőinek életét konkrétan befolyásolják. A mindennapi emberek tapasztalatait jeleníti meg a *Szilánkok*; tulajdonképpen mikrotörténelmet olvashatunk, noha annak egy kevésbé sikeres változatát. A század első negyedének eseményeit, az I. világháborút, az azt követő magyarországi fordulatokat csak a felszínen közelíti meg a szöveg, és ezeket is inkább karikatúraszerűen, vagy legalábbis ironikusan értelmezi. A baloldali fiatalság céljai és eszméi ugyanúgy kimerülnek a közterek ismételtetésében, mint a női mozgalmak, vagy a konzervatív szemlélet képviselői. Ezeket hosszadalmas monológokban közli a szöveg, amelyek túlsúlyfoltta és terpeszkedővé teszik a vonatkozó fejezeteket. Talán ez lehet az oka annak, hogy a történelmi kontextus inkább háttérnek tűnik a regényben.

A cselekményben többször felmerül az események mulandósága, a történelem konstruált volta. A politikai eszmék és az ezekre alapozott társadalmi berendezkedések külső, irányított változtatásokat eredményeznek, legalábbis a Tanácsköztársaság időszakát leginkább ez jellemzi. Az egyenlőtlenségek helyreállítása nem természetes, zavaros rendszert alakít ki. Sókön az egykori börtönlakók tisztviselők lesznek, a polgárság pedig arra törekszik, hogy minél kevésbé legyen felismerhető külsőleg egykori jólétük. A karneváli szerepcseré a mindennapokban egy rosszul működő falansztert idéz meg, ahol a központból Hamletnek rossz méretű papírkoronát küldenek, ezért hiúsul meg a színházi előadás. A bizottsági tagok kiábrándultsága („Hiszen ezek még egy temetést sem képesek megszervezni!” – 527.) érzékelteti, hogy szükség szerű a bukás. Az intermezzo minden egyes darabjának és

emlékének felejtés a sorsa, legyen az a Tanácsköztársaság sóki folyóirata, vagy később a szocializmus terei.

A fülszöveg az apakeresés kudarcait is felveti, mint tematikus szálát, amely valóban hangsúlyos szerepet játszik a nyomon követett karaktereknél. A századforduló évében elkövetkező halottak napja és a Sókön lejátszódott lincselésközeli helyzet apró tükröként mutatja meg az olvasónak azt a konfliktust, amely uralja a később felnövő gyermekek narratíváját. Ebből a szempontból a Schlagger-bank csődje a szülők által elkövetett bűn, amelynek sosem lett megoldása, illetve feloldása. A gyermekek időről időre szembekerülnek ezzel a rejtéllyel, noha egyre nagyobb arányban szerepelnek a mitikussá váló részletek a pontos adatokkal szemben. Noha a regényben négy szereplő történetét ismeri meg az olvasó, a karakterek nem azonos súllyal érvényesülnek. Ez nem szövegmennyiségben mutatkozik meg, hanem a kapcsolathálóknak. Emma jelentősebbnek tűnik, mert ő minden más szereplővel kapcsolatba kerül, valamint a többiek számos esetben Emmára reflektálnak (legtöbbször Lizzy, a mostohatestvére). A család problémaköre ezért nem tudja igazán megragadni az olvasót azokban a fejezetekben, amelyek nem vele foglalkoznak.

Balkay (Schlagger) Emma, Balkay Lizzy, Rauch Géza és Moór Ervin mind kívülállónak érzik magukat, ezt az érzést pedig a szüleikhez, vagy hiányukhoz kötik. Az anyátlanság és apátlanság mindegyik szereplőnél más módon jelenik meg. A sóki világban az elvesztett vagy hiányzó szülőkről hallgatnak, így a karakterek kénytelenek gyermekként szerzett adatokból saját történeteket alkotni. Rakovszky a főbb szereplők idegenségtapasztalatát érzékletesen ábrázolja: Rauch Géza páriaként éli kamaszkorát, mert nem ismeri és nem ismerik az apját. Emma pedig épp ellenkezőleg, azért érzi idegennek magát, mert mindenki ismeri az apját: „Amikor megtudta, hogy kicsoda is valójában, Emma úgy érezte magát, ahogy álmunkban szoktuk, amikor egyszer csak rádöbbenünk, hogy már egy ideje mezítláb vagy félmeztelenül járunk kifogástalanul öltözött emberek között, és rettegni kezdünk a leleplezéstől. Vagy úgy, mint valaki, aki előtt eltitkolták, hogy szörnyű anyajegy vagy hatalmas lángfolt van az arcán, és most egy kegyetlen kéz hirtelen tükröt tartott elébe.” (172.) A származás, a felmenők problémáját predesztinációként élik meg a hősök. Emma és Géza esetében nyelvileg reflektált tapasztalatról van szó, előbbi világértelmezését a titok megismerése gyökeresen megváltoztatja. Meggyőződése, hogy teste és személye leleplezi a többiek előtt (akik, ellentétben vele, nem idegenek), viselkedését és tetteit ennek a külső meghatározottságnak az igazolása irányítja. Emma törekvéseit a környezete leginkább a hisztéria tüneteiként értelmezi, és eszerint is viszonyul hozzá. Géza sorsát abból a szempontból lehet ellentpontként olvasni, hogy éppen az apa identitásának felfedésétől várja azt, hogy a 'többiek' közé kerül. „Csakhogy én ekkor már úgy éreztem, mintha jókora lángveres bélyeg égne a homlokomon, mint Káinén, és hogy ettől a bélyegtől mindenki visszahőköl, aki közeledni próbálna hozzám, már a legelső pillanatban... vagy ha nem a legelsőben, hát később, mert valaki előbb-utóbb felvilágosítja annak a bizonyos bélyegnek a létezéséről, s akkor majd hirtelen riadtan és undorodva elhúzódik tőlem, mint valami leleplezett csalótól, aki visszaélt az ő gyanútlanágával.” (56.) Géza számára az apa ismerete a sóki legitimációt jelenti, még abban az

esetben is, ha ez nem változtatja meg azt a tényt, hogy balkézről született gyermek. A szégyent az szüntethetné meg, hogyha arcot és nevet kapna az eredete, azonban a történetben végül a politikai propaganda eszközüvé válik. Az apa-keresés egyszerű rágalomként jelenik meg, annak köszönhetően, hogy a szemben álló osztályok küzdelmének egyik állomásaként írják újra Géza származását („A történet a lényeg, amelynek segítségével rávilágíthatunk a társadalom felső osztályainak romlottságára!” – 406.).

A regény szövegében a test és annak változásai a mellékszereplők esetében is árulkodók, egyben a karakterizálás poétikai eszközei, néhol állandó jelzővé válva. Lizzy „arca a ráncok ellenére fiatalos volt, majdhogynem gyerekes, mint azoké az idős embereké, akikkel nemigen történt életük során semmi. Vagy ha történt is, az csak afféle külsődleges történés volt, a nagy szenvedélyek és a szenvedések elkerülték őket.” (8.) Alkalmas példa Rauch Géza is, akit először csak egyetlen barátja, a későbbi szocialista mártír, Barsi László hív kedveskedve-gunyorosan Maus kollégának, azonban később kiderül, hogy ez nem csupán félénkségre utal. „Emma az egérképűre pillant: a sápadt, fontoskodó kishivatalnok-ábrázat alázatos, mentegetőző mosolyra húzódik, mintha ez az egész csak valami ostoba játék lenne, és most arra kérné Emmát, ne legyen játékrontó.” (503.) A Barsi és Rauch által végzett házkutatás az első fejezet, amely szembesíti az addig gondosan elkülönített nézőpontokat, így egymásba olvashatóak Rauch Géza, Emma és kisebb mértékben Lizzy benyomásai.

A külső narrátor révén hangsúlyossá válik a történet megkonstruáltsága, távolságtartásában is személyes az elbeszélés. Az objektivitás illúzióját sugallják az újság- vagy naplórészletek, azonban ez újra és újra felszámolódik. A szöveg jellegzetességei közé tartoznak az erősen elliptikus történetészövés, a hirtelen váltások. A narrátor képzelete több mint megbízhatatlan, hiszen az olvasó előtt kibontakozó történet egyszersmind helyettesíti azokat a gyermekkori emlékeket, amelyeket képtelen felidézni. Ebből a pozícióból a regény problémakörei alkalmasint a narrátor identitásának újrakereséséhez kapcsolhatóak, valamint a személyes múlt hiányának feltöltésére irányuló kísérletekként interpretálhatóak. A regény végén szereplő ráadás csavar abból a szempontból lóg ki a történetből, hogy a krimi olvasástechnikáját igényelné, azonban korábban nem merült fel ez a közelítési lehetőség. Így teljes lehet az olvasó meglepetése, noha talán nem távoli párhuzam a mesterdetektív laikus barátjának szerepe sem: az utolsó leleplezés megerősíti azt, hogy az elbeszélő elrejtett bizonyos jeleket a történetben, és ezek fontosságát egyetlen ponton sem érzékeltette.

A *Szilánkok* történelmi vagy családregénynek túlzottan széttartó, és a felszínen mozog, az identitás kérdéseinek tárgyalása viszont eltűnik a történeteszálak sokasága között. Az utolsó fejezetekben valamennyire összeérnek az általában külön kezelt történeteszálak, a ráadás csavar pedig ismét megerősíti azt az állítását a szövegnek, hogy a történelem által jelentősnek tartott és az átlagemberek számára változást hozó események nincsenek fedésben. Számos megkapó apró jelenetet olvashatunk, összességében mégis hiányérzetünk lehet; bárcsak összeállt volna egy kerekesebb történet. (*Magvető*)